



Het zou zo maar kunnen, dames en heren, dat er onder u enkelen zijn die niet van stillevens houden. Die gaan dat hier natuurlijk niet openlijk zeggen. Dus, nou, daar sta je dan, zullen diegenen denken. Maar laat ik hen meteen geruststellen: tenzij u überhaupt helemaal niet van schilderkunst houdt, u bent op de goede plek en u zult zich niet vervelen. Want ook als u geen liefhebber van dit specifieke genre zou zijn, dan is deze tentoonstelling zeer de moeite waard. Er is niet alleen vrolijk verzameld, zoals de titel vertelt, maar ook met een liefhebbend oog voor wat de kunst zo bijzonder maakt. De collectie die Frank en Gudule Willekens bij elkaar hebben gebracht en waarvan hier een groot deel voor ons toegankelijk is gemaakt, is namelijk veel meer dan een parade van stillevens. U ziet een kleine geschiedenis van de schilderkunst aan uw oog voorbij trekken. Met andere woorden, als u nu net als ik wel van stillevens houdt, dan hebt u dubbel geluk.

Aan de ene kant kunnen we genieten van schilderijen, acquarellen en foto's die over de gevarieerde schoonheid en bijzonderheid van het stilleven vertellen; ze zijn nu eens stil, dan weer uitbundig of daar tussenin. En aan de andere kant kunnen we ervaren hoe dat genre telkens meedeinde op de golven van de tijd; vanaf een 17<sup>e</sup>-eeuws stilleven uit het atelier van Melchior d'Hondecoeter tot onder meer het schilderij van een zilveren theepot door Douwe Elias uit 2012. Het is dus ook een parade van smaakveranderingen onder schilders en hun publiek; aan veranderingen in de opvattingen over wat een schilderij zou moeten zijn. Dat kun je zien aan de voorwerpen die de schilder verkoos op het doek te plaatsen en aan de materialen en technieken die hij of zij gebruikt heeft. De tijd staat niet stil en nog steeds deint het genre op haar golven mee. Kijkt u maar naar het recente glas-in-loodraam dat Marc Mulders vorig jaar speciaal heeft vervaardigd voor de woning van de verzamelaars in Vught. Dat wil zeggen: kijkt u maar in de catalogus, want het werk zit voorlopig vast in hun huis.

Wat zou er gebeuren, dacht ik van tevoren bij het bekijken van die mooie catalogus, wanneer al de schilders uit verschillende tijden hier op de tentoonstelling zouden rondlopen

en elkaar zouden ontmoeten. Waarover zouden ze dan praten? Omarmen ze elkaar of wordt het een gevecht met schilderstok en kwast?

Stel je voor dat Melchior d'Hondecoeter het werk van Jan Sluyters met de Gloxinia zag. Ik hoor hem al roepen: 'Hoe durf je bloemen en bladen met zulke grove toetsen te verbeelden! Het gaat jou alleen maar om jezelf.' Sluyters replek zou niet mals zijn: 'Kijk naar jouw eigen schilderij. Naar dat gepriegel. Als ik de veren van een kip wil kunnen tellen, dan koop ik wel een echte. Een kip is geen Kunst.' Of neem Otto van Rees. Hij werpt beslist Maria Vos voor de voeten waarom ze in haar stilleven toch zoveel moeite heeft gedaan het zilver van de kan te laten schitteren, tegen het half mat van het porselein, het verse hapbare brood en de half gepelde zuur-sappige citroen. 'Waar is de gemeenschappelijke grofstoffelijkheid van de voorwerpen', zou Van Rees hebben geklaagd, haar wijzend op zijn eigen stilleven uit 1938 als het goede voorbeeld. En je ziet het voor je: daar snellen al de fotografen Daan Zuiderwijk en Maaïke Vergouwe toe en roepen tegen Van Rees en de andere modernisten: 'Kom op. Jullie proberen allemaal met de penselen de werkelijkheid te ontkennen. Neem een voorbeeld aan de vroeg 19<sup>e</sup> eeuwse Van Spaendonck die als geen ander de stofuitdrukking in al haar variatie begreep en de 17<sup>e</sup>-eeuwse traditie in ere wist te houden of te herstellen. Als er toen al camera's hadden bestaan, was hij beslist fotograaf geworden. Dat is pas kunst!'

Kortom, er zou heel wat zijn om over te steggelen. Over wat precies de verhouding is van een schilderij tegenover de werkelijkheid. Gesteggel over dat wat een schilder zo anders zou maken dan de gewone sterveling die de omringende wereld bekijkt. Gesteggel over de verftoets, of die zichtbaar of fijn, smeugig vet, of juist droog moet zijn.

Mocht u denken dat dit soort artistiek gekibbel imaginair is, dan vergist u zich. In de afgelopen twee eeuwen heeft de academische kunst zich niet zonder slag of stoot gewonnen gegeven in de strijd tegen de oprukkende avant-garde. Er was hevige ruzie. Juist op deze punten. Of recenter: nadat de figuratie in de officiële kunst lange tijd taboe was verklaard, keken velen met argwaan naar haar terugkeer in de jaren '80 van de vorige eeuw. Aanvankelijk wisten de toonaangevende critici er geen raad mee en probeerden haar te marginaliseren, zo niet te verbannen. De figuratieve kunst was dan weliswaar nooit weg geweest, maar wie deze nog vervaardigde werd tot die tijd al snel als maker van minderwaardige, ouderwetse kunst of zelfs van kitsch beschuldigd. Na de Tweede wereldoorlog was abstractie immers het toverwoord geworden en al snel daarna pretendeerden deze en de conceptuele kunst de eeuwige waarheid in pacht te hebben. De invloedrijke Amerikaanse criticus Clement Greenburg heeft daar in de naoorlogse jaren zijn zware steen aan bijgedragen. Figuratie vond hij kitsch en getuigen van conservatisme. Een smaak van de massa. Of een politiek foute smaak, waarbij hij dacht aan het socialistisch realisme van het volk in het onvrije Rusland; de tegenpool van de goede smaak voor de abstracte kunst in de vrije Westerse wereld.

Alles goed en wel, maar wie heeft er nu gelijk, vraagt u zich wellicht af. Nou het mooie van onze tijd hier in het Westen is dat er geen keuze hoeft te worden gemaakt. We beseffen steeds beter dat de geschiedenis van de kunst niet één enkel verhaal vertelt, dat van de vooruitgang waarin de figuratie zou zijn overwonnen door de abstracte en conceptuele kunst. Dat maakt het voor ons mogelijk om van de variatie aan verhalen te genieten. En de tentoonstelling van Frank en Gudule biedt ons die mogelijkheid in de vorm van smaakvolle stillevens. Wat wilt u nog meer?

Kijkt u maar hoe onvoorstelbaar vaardig kunstenaars zijn geweest in het oproepen van illusies: de bessen, druiven en perziken op het stilleven van Van Spaendonck doen je bijna het water in de mond lopen. En de bloemen van Hendrik Reekers en die van zijn zoon, bloeien het hele jaar door. Deze schilders zijn de erfgenamen van bewonderenswaardige vaardigheden, die steeds verder werden verbeterd.

Maar zoals dat gaat als eenmaal de perfectie is bereikt, na eeuwen van zulke toverkunst kregen kunstenaars en liefhebbers behoefte aan iets anders. Je zou kunnen zeggen: aan de ontkenning van alles wat bijdraagt aan illusie. Hun motto: zo min mogelijk diepte met een net niet kloppend perspectief, een reductie van de stofuitdrukking, een irreëel kleurgebruik, en misschien wel de belangrijkste karakteristiek: een zichtbare, liefst bredere, expressieve penseelvoering. De schilders begonnen te spelen met onze verwachtingspatronen; ze keerden ze om en schudden ze door elkaar en lieten zo hun eigen persoonlijkheid naar voren treden. Die werd uiteindelijk belangrijker gevonden dan het appeltje op de schaal, de fles of de bloem in de vaas. En dat wisten ze allemaal samen te vatten in zelfs zoiets ogenschijnlijk eenvoudigs als een stilleven.

Uit die ommekeer in de moderne tijd werden nieuwe beeldtalen tot ontwikkeling gebracht. Al bij het bestuderen van de catalogus was het mooi om te zien hoe ze alle een plaats in de verzameling hebben gekregen. De meer ingetogen, symbolistische taal in de stillevens van Leo Gestel en Germ de Jong. Of de uitbundigere taal met het kleurrijk palet en grovere toets, zoals Jan Sluyters of Frans Slager die gebruikten. Maar ook de taal die misschien wel het meest met een Nederlands karakter wordt geassocieerd: die van het sobere realisme. Sober van onderwerp en sober van kleurstelling. Die werd in de jaren dertig en veertig van de vorige eeuw ontwikkeld door onder anderen Otto van Rees, Wim Mulder, Gé Röling, Matthijs Röling en Raoul Hynckes. U kunt ze hier allemaal zien. En in de naoorlogse periode werd deze taal verder verrijkt door onder meer kunstenaars rondom de Academie Minerva in Groningen die stoer volhielden. Onder hen Henk Helmantel. Bij andere schilders ging het in die soberheid meer om een soort abstracte figuratie, of – zo u wil – een figuratieve abstractie. Daarbij slaagden bijvoorbeeld Jaap Nanninga en Klaas Gubbels erin de beeldtaal van het kubisme verder uit te diepen. Gaat u straks maar kijken.

Is er dan geen gesteggel meer mogelijk? Zeker wel: binnen elke taal zijn er verschillen in de beheersing. Misschien moeten we voor ons oordeel een soortgelijke methode zoeken die de Franse theoreticus Roger de Piles rond 1700 aan de Franse academie had aangeraden: hij noemde het de weegschaal van de schilders. Voor hem gold dat de kunst illusie moet nastreven, realisme of zelfs een ideale schoonheid die weliswaar gebaseerd is op de werkelijkheid maar mooier. Teken in een schriftje, zo legde hij uit, een tabel en zet in de verticale kolom de namen van de schilders onder elkaar en in de horizontale kolom de kwaliteiten waarop je ze wilt beoordelen, zoals tekening of ontwerp, kleur, compositie, en bijvoorbeeld expressie. Geef elke kunstenaars voor elk onderdeel een cijfer. Uiteindelijk kun je dan zien, dat sommige van hen beter waren in de kleur, anderen weer in de compositie, of juist expressie enzovoorts. De kwaliteiten waarop ze werden beoordeeld waren geen doel op zich, maar een middel om de uiteindelijke boodschap overtuigend op de beschouwer over te brengen.

Zou je ook voor de 20<sup>e</sup>- eeuwse kunst zo'n weegschaal kunnen bedenken? Wat zouden dan de criteria zijn? Ik laat het aan u over om er een lijst van op te stellen terwijl u naar de werken kijkt. Misschien kunt u eens letten op wat er allemaal door de kunstenaars werd ontkend aan oude schildertrucs die ooit werden ingezet om een schilderij zo echt mogelijk te doen lijken. Ik noemde ze al even: het perspectief, de stofuitdrukking, een realistisch kleurgebruik, of de penseelvoering. En kijkt u dan eens wat daarvoor in de plaats is gekomen en met welk effect. Een objectieve maatstaf voor het toekennen van cijfers in die weegschaal van de kunst bestaat niet, maar het idee om schilderijen op zulke criteria te vergelijken geeft misschien houvast in het kijkplezier. Ik ben ervan overtuigd dat juist een tentoonstelling als deze u daartoe uitnodigt, zo niet uitdaagt.

Twee jaar geleden had ik niet kunnen verwachten hier te staan. Op een mooie dag in mei 2017 zaten Gerard, mijn partner, en ik na afloop van een bezoek aan de Art Breda beurs wat te drinken toen eerst Gudule en daarna Frank naast ons kwamen zitten. We hadden elkaar heel erg lang niet gezien en waren vrolijk verrast om met elkaar het glas te kunnen heffen in de omgeving van de kunst. Logisch dat we elkaar lang niet hadden gezien, want Frank en Gudule waren oorspronkelijk vrienden van mijn ouders die al lang niet meer in leven zijn. Toen in Breda ontmoetten wij geen vrienden van mijn ouders, maar maakten wij kennis met twee verwante, enthousiaste kunstverzamelaars. Ik zal de lunch in jullie huis in november van datzelfde jaar nooit vergeten: volop stillevens aan de wand en de even smaakvolle schoonheid op ons bord en in het glas. En natuurlijk de heerlijke gesprekken over kunst en verzamelen. Frank en Gudule, helaas is door het overlijden van Gerard een tegenbezoek er nog niet van gekomen. En al zullen jullie zijn enthousiaste verhalen bij zijn, of onze verzameling niet meer kunnen horen, ik beloof jullie mijn best te doen voor twee te spreken.

Tot slot: verzamelen is leuk, maar bedenk: het is ook een ziekte. Dat zei al een Italiaanse geleerde rond 1400 toen die zich verontschuldigde tegenover een vakgenoot voor zijn

almaar groeiende interesse voor klassieke beeldhouwwerken. Dat was toen zo'n beetje het allermodernste verzamelobject. Hij plaatste de werken tussen zijn boekencollectie en kon het kopen niet laten. Frank en Gudule: wedden dat het jullie niet anders zal vergaan? Er is geen medicijn tegen. Houden zo!

prof. dr. Paul van den Akker (Open Universiteit)

toespraak uitgesproken op 13 april 2019 bij de opening van de tentoonstelling 'Een goed bewaard geheim', *30 jaar vrolijk verzameld. Stil even. Het Nederlandse stilleven. uit: De collectie Frank en Gudule Willekens 1989-2019*, Museum Slager, 's-Hertogenbosch, 14 april – 28 juli 2019